

Skandiahuset vid Mynttorget före 1928 års ombyggnad. Foto i SSM.

”Skandiahuset är otvivelaktigt ett af Sveriges märkligare byggnader . . . Det tyckes kunna trotsa årtusen”

Johan Ritséll

I fonden av Drottninggatan under kyrktornen till S:ta Nicolaus, S:ta Gertrud och S:ta Katarina och under triumfbågeportikerna på Riksgatan står ett palats som tycks vara flyttat från Rom eller Florens. Hur har det hamnat här i Nordens Venedig? Och vem har uppfört det, någon kung som ett lusthus för sina mätresser? Visserligen värms huset upp av kungligt varmvatten från Slottets panncentral men det är nog det enda som är kungligt i huset i dag. Om några kungliga mätresser har huserat eller huserar i huset är inte bekant. Men däremot finns kungliga tjänstemän och kvinnor som styr och ställer över rikets framtida bildning och kunskap.

I palatset huserar utbildningsminister Per Unckel och skolminister Beatrice Ask. Att herr Unckel har sitt tjänsterum i tvenne sovgemak och fröken Ask sitter i en salong har de förmodligen inte tänkt så mycket på. Vi får hoppas att rummens ursprungliga funktioner inte påverkar deras viktiga värv. Nu kanske ni tror att huset ursprungligen endast bestod av bostadsrum, men så var det inte. Större delen av huset användes som kontor för försäkringsbolaget Skandia som lät uppföra kontorspalatset mellan åren 1887 och 1889. Huset har således sin huvudfunktion i behåll efter mer än hundra år.

Husets historia börjar på sätt och vis 1855 då försäkringsaktiebolaget Skandia grundades av sekreteraren vid den kungliga justitieexpeditionen Carl Gustaf von Koch. Bolaget var det första i sitt slag i landet och kom till i en tid av högkonjunktur. Det fanns gott om riskvilligt kapital och det ansågs ligga i nationens intresse att det fanns ett inhemskt för-

säkringsbolag så att inte valuta flöt ut till utländska bolag. Genom von Kochs kontakter med rikets övre skikt fick man snart i hop ett tillräckligt stort kapital och bolaget kunde bildas. Skandia köpte samma år Lilla Wrangelska huset vid Mynttorget i kvarteret Neptunus Större.

Huset hade fått sitt namn efter ägaren på 1650-talet, överste och friherre Adolf Herman Wrangel. Kring 1700-talets mitt, då hovkonditorn Joachim Christoffer Ziegler stod som ägare, fanns det bakom huset en liten kryddträdgård med bland annat två fruktträd. Skandia flyttade in i lägenheten på våningen två trappor, vilken bestod av fem rum. Försäkringsbolagets verksamhet expanderade liksom lokalbehovet. Redan två år efter bolagets grundande hade styrelsen diskuterat om man inte skulle bygga ett nytt kontorshus, men i stället expanderade man inom Lilla Wrangelska huset och i grannhuset vid Mynttorget vilket bolaget hade förvärvat. 1882 diskuterades åter frågan om nybygge men något beslut fattades aldrig. Fyra år senare hade planerna mognat och styrelsen beslutade den 19 februari 1886 att ett nytt kontorshus skulle uppföras på de gamla husens plats. Skandia utlyste en arkitekttävling där bland andra Ferdinand Boberg deltog, men juryn fann att inget första pris kunde tilldelas något av förslagen. Styrelsen vände sig istället till arkitekterna Magnus Isaeus och Carl Sandahl. Dessa samarbetade och var bland de mer kända arkitekterna i Stockholm vid denna tid. Carl Sandahl och Skandias dåvarande verkställande direktör Elis Fischer fick på bolagets bekostnad göra en studieresa. Om den blev av och

vart de i så fall reste är inte känt. Syftet med resan var förmodligen att studera förebilder till huset. Arkitekterna framlade förslagsritningar som godkändes av styrelsen i december. Byggnadslov beviljades i februari 1887. De gamla husen var då redan rivna.

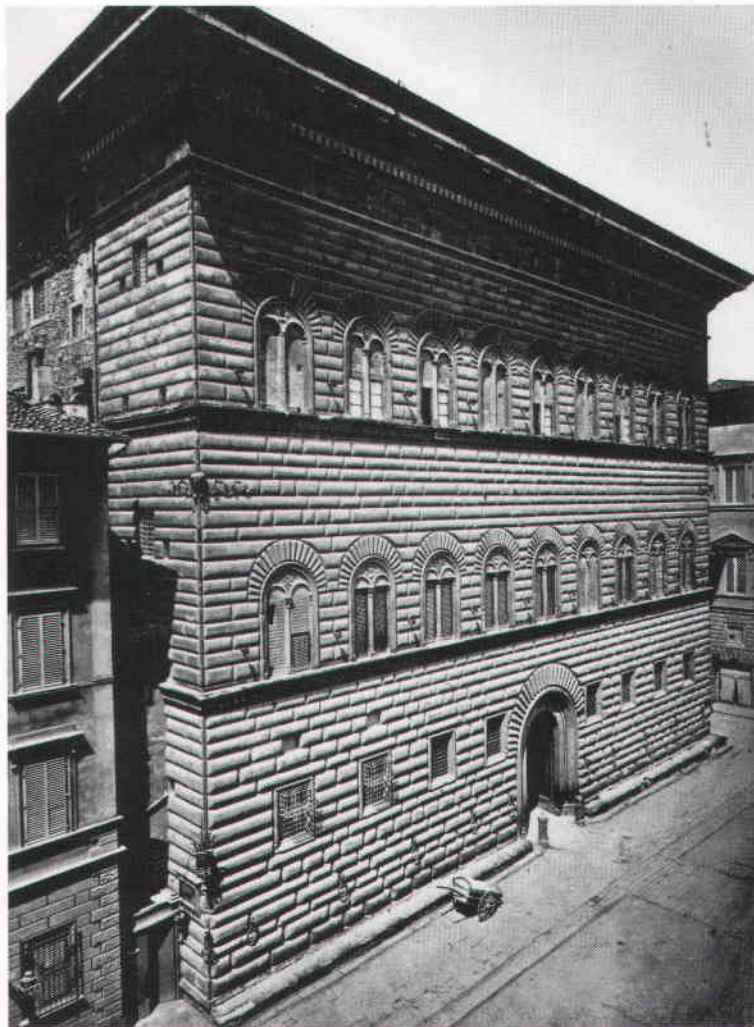
Vid besiktningen av de avrivna tomterna beskrivs marken så som ett fast och hårt gruslager. Trots detta blev grundläggningen svår och kom att försena bygget. På grund av att fastigheten ligger i den del av Gamla Stan där rullstensåsen går fram var man tvungen att uppföra kraftiga stödmurar mot Oxenstiernska huset och högvaktsterrassen, vilka man beförde kunde rasa. Grundläggningsarbetena gick dock bra. Under ledning av byggmästare A G Jansson påbörjades murningsarbetet i maj som fram till vintern hade hunnit upp till andra våningen. Bottenvåningen var då klädd med så kallad stockholmsgranit, som levererats av kapten i väg- och vattenbyggnadskåren J W Kullberg i Stockholm. De övre våningarna skulle förses med granit från C A Kullgrens änka på Bohus Malmön vid Uddevalla och med röd kalksten från Kinnekulle. Men vintern 1887/88 var mycket sträng och det var omöjligt att transportera stenen till huvudstaden. Detta ledde till att hela bygget avstannade fram till våren. Men sedan gick det undan och redan den 17 september 1888 kunde C A Kåbergers tapetfabriksaktiebolag flytta in i nya butikslokaler uthyrda av Skandia. Det skulle dock dröja ytterligare ett år till dess Skandia kunde flytta in.

Det hus Skandia förverkligade för sin verksamhet var ett av dåtidens modernaste. Huset omnämns i Claes Lundins bok *Nya Stockholm* från 1890. "Skandiahuset är otvivelaktigt ett av Sveriges märkligaste byggnader under hela århundradet" och "det tyckes kunna trotsa årtusen". Det samtidigt uppfattade som märkligt var nog främst fasadmaterialet och arkitekturen. Fasaderna mot Slottet, Mynttorget och Västerlånggatan var som ovan nämnt helt klädda med natursten, något som kom att bli vanligare under 1890-talet. Huset var på detta sätt epokgörande så som det första privata hus med fasader helt i natur-

Mynttorget 1887, med Skandias första kontorshus till vänster. Foto i SSM.

sten. Tidigare hade endast två byggnader i Stockholm uppförts med denna typ av fasader, Nationalmuseum och nuvarande Engelska kyrkan, bägge uppförda under 1860-talet och ritade av utländska arkitekter, Friedrich August Stüler och James Souttar. Magnus Isaeus hade i juni 1887 vid ett möte på sektionen för husbyggnadskonst propagerat för naturstensfasader och framhållit hur farliga gipsdekorerade fasader var eftersom dekoren lätt kunde ramla ned. Natursten kunde på ett säkrare sätt förankras i tegelfasaderna än gipsdekor. För Skandiahusets kraftigt utskjutande taklist av granit specialkonstruerades förankringen i tegelmurverket, vilket bestod av långa järnankare som löpte ett par meter ned i murverket. Granit var också den stensort man i huvudsak använt, den var anslående och gav en karaktär av gedigenhet och tyngd åt byggnaden. Granitfasaderna var en viktig del av arkitekturen.

*Palazzo Strozzi i Florens, uppfört mellan 1489 och 1507.
Foto i Arkitekturmuseets arkiv.*

Arkitekterna Isaeus och Sandahl arbetade med den då gängse stileklekticismen och provade på olika typer av fasadmaterial. De hade gjort sig kända för ett antal spektakulära byggnader, som uppförts i huvudstaden under 1880-talet. Till dessa hör Norstedt & Söners tryckeri på Riddarholmen och fastigheten

Jakob Mindre 4 vid Jakobs Torg, vilka bägge hade drag av fransk 1500-talsrenässans. Norstedts hus byggdes 1882–90 och ritades av Isaeus före samarbetet med Sandahl. Tryckeriet hade ingen natursten i fasaderna utan listverk och portaler var gjorda av stenliknande cement. I övrigt var murarna klädda med maskinslaget tegel. Jakob Mindre 4 bebyggdes 1886–88 och här kläddes fasaderna med natursten och terrakottaplattor. Ett annat uppmärksammat hus är Sturebadet, som Isaeus och Sandahl ritade i samarbete med arkitekten Gustav Wickman. Badanläggningen byggdes vid Stureplan 1883–85 och fick även den en anslående fasad, som sägs vara en replik av renässanspalatset Palazzo Vendramin-Calegri i Venedig. Fasaddekoren utfördes här av gips och puts men marmorades i en kraftig kolorit.

Även till Skandias hus hade Isaeus och Sandahl italienska renässanspalats som förebild. Skandiahusets arkitektur har klara drag av de florentinska 1400-talspalatsens utformning och har stora likheter med Palazzo Strozzi. Kanske det var dit Carl Sandahls och Elis Fischers studieresa gick. Palazzo Strozzi var uppfört under ledning av arkitekterna Benedetto da Maiano och Simone Cronaca från 1489 till 1507. Likheten mellan palatsen är slående. Bägge är klädda med rustikhuggen natursten, som bildar ett geometriskt mönster över fasaderna. Den hårda graniten passade därför bra som fasadmaterial eftersom murytorna saknade skulptural dekor. Skulpturala detaljer fanns endast på de övre fönsteromfattningarna, som högs i den mjukare kalkstenen. Fönsterformerna och den kraftigt utskjutande taklisten är även de likartade och karaktäristiska för de bägge husen. Skillnaden mellan dem ligger främst i att Skandiahusets fönsteryta är större i förhållande till murytan jämfört med Palazzo Strozzi där murytorna dominerar. Men det var inte bara renässansarkitekturen och granitfasaderna som imponerade, det gjorde även husets skala. Huset hade fyra våningar men var lika högt som ett dåtida femvåningshus.

Även husets interiör uppmärksammades och då framförallt expeditionssalen, som Lundin omnämner

så som "en stor, rikt ornerad sal af 25 fots höjd med ett kolossalt fönster åt yttre borggården". Bolaget hade kontorslokaler i våningarna en och två trappor, där expeditionssalen sträckte sig genom bägge med sitt "kolossala" fönster. I bottenvåningen fanns butikslokaler som hade förråd i källaren. Huset hade således stora likheter med de samtida bankpalatsen. Skandinaviska kreditaktiebolagets närliggande hus vid Storkyrkobrinken hade samma rumsdisposition när det uppfördes 1873–1876, det vill säga med bankhall en trappa upp och butiker i bottenvåningen. I bankhuset fanns dock inga bostäder som det gjorde i Skandias hus. På våningen tre trappor fanns två stora bostadvåningar. Dessa lägenheter på tio respektive sex rum och kök var planerade som bostäder för Skandias direktör och kamrer, men kom redan från början att hyras ut till andra familjer. I den stora våningen bodde fabriksdisponenten på Gustavsbergs porslinsfabrik Oscar Wilhelm Odelberg med familj mellan åren 1890–1909.

Förutom butikslager fanns i källaren ett rum med koleldade värmepannor för husets centralvärmelanläggning. De flesta rummen uppvärmdes genom "varmelement", som var kopplade till pannorna i källaren. En liknande värmelanläggning hade Magnus Isaeus installerat i Norstedts hus på Riddarholmen. Kakelugnar fanns i vissa kontorsrum och i de två stora bostadvåningarna på våningen tre trappor. Huset var även försett med ledningar för både gas- och elektrisk belysning samt vattenledningar och avloppsrör. Det senare gjorde det möjligt att installera vattenklosetter i både lägenheter och kontor. Alla dessa moderniteter bidrog givetvis till den uppmärksamhet huset väckte.

Ett besök i Skandiahuset kring sekelskiftet var upplevelsemässigt något annorlunda än vid ett besök i dag. Vi kan göra en rekonstruerad promenad i huset och titta in i försäkringsbolagets kontor – hälsa på hos familjen Odelberg.

Efter att ha passerat Helgeandsholmen, där Riksdagshuset höll på att färdigställas, framskyntade

Skandias palats. Vi gick in genom de tunga ekportarna och kom in i den yttre entréhallen och häpnade över väggbeklädnaderna. Hur har man lyckats säga till paneler och pilastrar av svart och röd porfyrt? Och vilka marmorblock i gult och grått man lyckats foga in mellan dessa. Vi blev inte mindre häpnade när vi genom ett par glasörrar trädde in i den inre entréhallen. Här var väggarna klädda med röd, svart, grå och gul marmor. Mitt i rummet stoltserade fyra granitkolonner med baser och kapitäl av brons. Vi blev då lite eftertänksamma och frågade oss: Vilken slösande prakt, är det till detta som försäkringstagarnas pengar används? Vi stötte då på vaktmästare Hällén som kom ut från sin vaktmästarbostad bakom entréhallen och noterade våra undrande miner. Herr Hällén förklarade då att inredningen inte var så kostsam som den verkade. Det fanns överhuvud taget inte mycket marmor. Inre entréhallens väggar var marmorerade och den yttre entréhallens porfyrt var egentligen konststen och marmorn stucco lustro, men alltsammans gjort av mycket skickliga hantverkare. Den äkta stenen var förbehållen golvet som i de bägge rummen bestod av stenplattor lagda i ett ruttmönster. Golvet svarta granit var hämtad i Skåne, den vita marmorn från Norrvrå i Södermanland och den röda kalkstenen från något stenbrott i Alperna. Äkta var också kolonnerna, vars spräckliga granit kom från Graversfors i Östergötland. Efter en så pass noggrann förklaring kände vi oss lugna och följde vaktmästare Hällén uppför den breda trappan med steg av vit marmor. Med ett stadigt grepp i gallerräcket av smitt järn lutade vi oss ut i den öppna trappspindeln och tittade upp genom hela huset mot den blå himlen ovan trapphusets lanternin. Vaktmästare Hällén upptäckte vår förtjusning och berättade att trapphuset på kvällstid var mycket vackert då det var upplyst av mäsingslyktor på varje vilplan. Väl uppe på första våningen trädde vi in i den stora expeditionssalen. Den hölls i en varm färgskala i ockrabruna färgnyanser med ekådrade pilastrar längs väggarna och med två marmorerade pelare av järn. Taket öppnade sig upp genom den ovanliggande våningen där ett stucktak,

Aftonsysslor i familjen Odelbergs hem 1893. Foto O W Odelberg, i Skandias arkiv.

målat i bruna, gröna och blå nyanser samt med förgyllda rosor, välvde sig över rummet. Genom det kolossala fönstret, som sträckte sig genom de bägge våningarna, kunde vi se hur soldaterna radade upp sig på högvaktsterrassen inför vaktavlösningen. Vi tackade vaktmästare Hällén för visningen och begav oss upp till familjen Odelberg.

Vi blev mottagna av Elsa, en av döttrarna Odelberg. Hon visade oss runt i den ombonade våningen med polykroma kakelugnar från Rörstrands porslinsfabrik, som var en nagel i ögat för Elsas far, disponenten på Gustavsbergs porslinsfabrik. Väggarna hade blommiga tapeter och var behängda med konstverk inom tunga guldramar. Parkettgolven hade stjärnmönster och i matsalen fanns höga ekpaneler. Även matsalens taklist var till synes gjord av ek, men åter-

igen fick vi förklarat att det var en hantverksskickligt gjord ådringsmålning. På samma sätt var de höga pardörrarna målade. Från den med tofsdekorerade möbler och prydnadsföremål fyllda hörnsalongen kunde vi avsluta vårt besök med att beundra lägenhetens alla gemak, genom de öppna pardörrarna i fil.

Hur ter sig då samma vandring i huset i dag, 90 år senare? Skandias palats är sig likt men är påbyggt med en våning. Naturstenen är grå och mörk av smuts och har börjat att vittra av luftföroreningar och det är mer tveksamt om huset kommer att trotsa årtusenden, som Clas Lundin skrev.

Vi träder in genom samma ekportar och kommer in i den yttre entréhallen som är i det närmaste helt bevarad. Men vaktmästare Hällén är utbytt mot en

Ovan: Den avdelade expeditionssalen nedre del var skrivcentral 1938. Foto i Skandias arkiv. Till höger: Expeditionssalens övre del med det ursprungligen förgyllda och bemålade stucktaket. Foto Ingrid Johansson Wilken 1992/SSM.

securitasvakt, som tryggt sitter bakom en glaslucka i en av dörröppningarna. Här blir det nu stopp. Inga obehöriga göra sig besvär. Säkerhetschefen måste informeras och vi förses med besöksbrickor. Därefter är det bara att gå in genom moderna glasdörrar till den inre entréhallen. För vaktmästare Hällén skulle det ha inneburit en chock. Hela rummet är målat i vitt och grått. Inga spår finns av den ursprungliga marmoreringen. Men skrapar man lite på de många färglagren kommer snart den kraftiga koloriten fram igen. I övrigt är rummet sig ganska likt. En hiss har installerats i trapphusets ljusschakt, så himlen kan vi inte längre se. När vi följer trappan upp blir vi nästan

påsprungna av utbildningsministern, som med rocken fladdrande efter sig forcerar entréhall och glasdörrar.

Men uppe i den före detta expeditionssalen råder lugn. Den har nu blivit utbildningsdepartementets bibliotek. Den ursprungliga ockrabruna färgskalan skulle ha passat bra i ett bibliotek. Men rummet är nu målat i grått och vitt. Det kolossala fönstret är inte så kolossalt längre då denna del av rummet är avdelat med ett nytt bjälklag. Under taket hänger dessutom ett löst undertak som förtar salens höjd. Stucktaket är därför inte längre synligt från detta plan. Vi får bege oss upp till våningen ovanpå där den övre delen av expeditionssalen blivit ett sammanträdesrum. Det välv-

Salong i bruksägare Oscar Wilhelm Odelbergs våning 1891. Foto O W Odelberg, i Skandias arkiv.

da stucktaket finns kvar men är, som allting annat i huset, vitmålat. Vi fortsätter upp till Odelbergs lägenhet. Här är hallar och andra biutrymmen borta och i stället finns breda vitmålade korridorer. Vi träffar här på utbildningsministerns trevliga men upptagna sekreterare. Hon visar oss in i två av Odelbergs sovrum, nu sammanslagna till ett stort vitmålat tjänsterum för utbildningsministern, möblerat med ljusa moderna kontorsmöbler och med en inramad EG-affisch på väggen. Det enda rum vi känner igen från Odelbergs tid är matsalen, som numera är sammanträdesrum. Här finns panelerna kvar och väggarna är inte vitmålade utan gula. Taklistens ekådring är dock övermålad med vit färg liksom taket. Vi lämnar nu det stilla och byråkratiskt lugna huset med en blick genom

den långa korridoren som löper genom kvarterets alla hus. Det enda som visar att rummet löper genom sex hus från 1600-talet är väggarnas ojämnheter och golvens nivåskillnader, något som ombyggnadsarkitekterna inte helt kunnat eliminera. Skandiahuset är nämligen sammanbyggt med samtliga hus längs Väst-
erlånggatan i kvarteret.

När kom då huset att förändras på det här sättet och varför? Redan på Skandias tid byggdes huset om på grund av bolagets expansion. Butikslokalerna i bottenvåningen och källaren övertogs efterhand av bolaget och hit flyttades expedition och arkiv, förmodligen för att komma kunderna närmare och för att synas bättre i gatunivån. Under Skandias sista femton år är i huset anordnade reklamchefen Carl Appelgren

utställningar i expeditionslokalernas skyltfönster mot Västerlånggatan. Den ursprungliga expeditionssalen omvandlades till skrivcentral där ett tjugotal kontorister knattrade på sina skrivmaskiner.

De två stora lägenheterna på tredje våningen kom efter 1909 att fungera som direktionsvåning. Familjen Odelbergs salong blev direktörens rum, matsalen blev styrelserum och köket inreddes för postsortering. Genom förändringarna revs delar av inredningen ut såsom kakelugnar, kök och garderober. Genom Skandias köp av konkurrerande försäkringsbolag ökade behovet av utrymme och man förvärvade efterhand samtliga fastigheter längs Västerlånggatan i kvarteret. Genom brandmursgenombrott kunde man röra sig mellan de olika husen. Den största yttre förändringen skedde 1928 då huset byggdes på med en våning. För ritningarna stod arkitekten bakom konserthuset i Stockholm Ivar Tengbom. Tillbyggnaden utfördes på ett varsamt sätt, bland annat användes samma sorts sten i fasaderna som på huset i övrigt. Den kraftiga taklisten av granit flyttades upp ovan det nya våningsplanet. På det nya yttertaket anlades en takterrass där personalen kunde njuta av utsikten på lunchrasterna.

Skandia lämnade Mynttorget 1966 och flyttade till försäkringsbolaget Thules kontorshus på Sveavägen. Byggnadsstyrelsen köpte hela kvarteret samma år för att ge rum åt Utbildningsdepartementet. Men innan de flyttade in byggdes samtliga hus i kvarteret om. Arkitektfirman Uhlin & Malm hade fått uppdraget att rita ombyggnaden, som blev mycket grundlig. Dåtidens koncept var tydligen enhetlighet vilket resulterade i att alla utrymmen fick en likartad utformning. Glasfibern spreds över huset och den vita färgen flödade. I de äldre husen längs Västerlånggatan revs trapphus för att vinna utrymme. Ny mekanisk ventilation installerades med följd att innertaken delvis sänktes. Husets nye chef, utbildningsminister Olof Palme, tog säte i familjen Odelbergs gamla sovrum. I Skandias expeditionslokaler mot Västerlånggatan flyttade Konstfrämjandet in och övertog reklamskyltningstraditionen.

Snart är det dags för en ny epok i husets historia. Departementet skall snart flytta till kvarteret Brunkhalsen, där före detta Lifförsäkrings AB Nordstjernans hus ligger. Skandiahuset skall åter igen byggas om nu för att bereda plats för riksdagen. Här kommer förmodligen ett par av riksdagspartierna att få lokaler. Expeditionssalen ska göras om till en sessionsal dit allmänheten ska få tillträde. Riksdagens förvaltningskontor som planerar ombyggnaden vill nu få tillbaka lite av husets ursprungliga karaktär.

Den inre entréhallen, trappan och expeditionslokalen kommer förmodligen att återställas i sin ursprungliga och färgrika prakt. Ur kulturhistorisk synvinkel vore detta värdefullt, eftersom dessa rum möjligen är de enda bevarade i sitt slag och visar hur en försäkringsbolagsmiljö var utformad på 1880-talet. Hela kvarteret Neptunus Större är dessutom statligt byggnadsminne sedan 1971, vilket borde innebära att huset behandlas mer varsamt än tidigare. Stadsvandringar kanske kan göra ett nytt besök i huset om ett par år för att få beundra den återställda praktiken.

Källor och litteratur

Otryckta källor:

- Byggnadsnämndens arkiv i Stockholm.
- Byggnadsstyrelsen, byggnadsförvaltningen i Stockholm.
- Försäkringsaktiebolaget Skandias historiska arkiv.
- Stockholms brandförsäkringskontors arkiv.
- Stockholms stadsarkiv, byggnadsnämndens ritningssamling.
- Stockholms stadsmuseums arkiv.

Litteratur:

- Furneaux J R, *Western Architecture: A Concise History* (London, 1969).
- Försäkringsaktiebolaget Skandia 1855-1905* (Stockholm, 1905).
- Försäkringsaktiebolaget Skandia: en översikt av verksamheten 1935-1944* (Stockholm, 1945).